EFIR MULOQOTIDA ISHTIROKCHILAR MAQOMI, MUROJAAT VA NAVBAT ALMASHINUVI

Yunusov Behzod Osmanaliyevich
Andijon davlat chet tillar instituti
yunusovbehzod070@gmail.com

Annotatsiya. *Britaniya va Amerika radiosining to‘rtta epizodida ishtirokchi maqomi, murojaat va navbat almashinuvi tahlil qilinadi. Tashkiliy va epistemik vakolatlar farqlanadi. Murojaat lisoniy shakl, adresat, navbatdagi o‘rin va javob asosida izohlanadi. Xayrlashuvdagi hamkorlik mazmuniy kelishuvdan, kasbiy yaqinlik nutqiy huquqlardan ajratiladi.*

Kalit so‘zlar: *radiodiskurs, ishtirokchi maqomi, murojaat, navbat almashinuvi, institutsional muloqot, epistemik vakolat, adresat.*

Abstract. *Four British and American radio episodes are analysed for participant status, address forms and turn-taking. Organisational and epistemic authority are distinguished. Address functions are identified through linguistic form, addressee, sequential position and response. Cooperation in closing is differentiated from agreement on content, and professional familiarity from speaking rights.*

Keywords: *radio discourse, participant status, address forms, turn-taking, institutional interaction, epistemic authority, addressee.*

Аннотация. *На материале четырёх эпизодов британских и американских радиопередач анализируются статус участников, обращения и смена речевых ходов. Разграничиваются организационные полномочия и эпистемический авторитет. Функции обращения определяются через языковую форму, адресата, позицию реплики и ответ. Сотрудничество при завершении разговора отграничивается от содержательного согласия, а профессиональная близость − от речевых прав.*

Ключевые слова: *радиодискурс, статус участника, обращение, смена речевых ходов, институциональное общение, эпистемический авторитет, адресат.*

Kirish

Efir suhbatida ishtirokchi maqomi savol berish, javobni davom ettirish, navbatni uzatish va mavzuni yakunlash huquqlarida namoyon bo‘ladi. Muloqot suhbatdosh bilan birga ommaviy auditoriyaga ham yo‘naltiriladi. Natijada murojaatning vazifasi adresat va nutqiy vaziyatga bog‘liq holda shakllanadi [1; 4].

E. Goffmanning ishtirokchilik tavsifi, H. Sacks, E. A. Schegloff va G. Jeffersonning navbat almashinuvi nazariyasi, J. Heritage hamda S. Claymanning institutsional suhbat tadqiqi ushbu masalaning nazariy asosidir [1–3]. A. O’Keeffe media muloqotidagi boshlovchi, suhbatdosh va auditoriya munosabatini yoritadi [4].

Tadqiqotning maqsadi va metodologiyasi

Maqsad − ingliz tilidagi efir suhbatlarida maqomning murojaat va navbat orqali ifodalanishini aniqlash. Material mehmonni tanishtirish, suhbatni boshlash, yakuniy javobni tashkil etish va xayrlashishga oid to‘rtta epizoddan iborat [5–8]. Kontekstual-pragmatik tahlil, suhbat tahlili va qiyosiy tavsif qo‘llandi.

Har bir parchada lisoniy shakl, adresat, navbatning suhbatdagi o‘rni va keyingi javob tekshirildi. Ushbu to‘rt belgi murojaatning vazifasini ajratish mezoni sifatida birlashtirildi. Kuzatishlar transkript va efir iqtiboslariga asoslangan; akustik o‘lchov hamda auditoriya reaksiyasi tadqiqot doirasidan tashqarida qoldi.

Ishtirokchi maqomi va murojaatning lisoniy ifodasi

Tashkiliy vakolat suhbatni boshqarishni, epistemik vakolat esa muayyan masala yuzasidan bilim va tajribani bildiradi. Boshlovchi savol yo‘nalishi va efir vaqtini belgilaydi; suhbatdosh javob mazmunini o‘z bilimi bilan to‘ldiradi [3].

Amerikaning National Public Radio (NPR) tarmog‘idagi *Morning Edition* dasturida (10.06.2025) Michel Martin mehmonni *“Congressman Adam Smith of Washington state”* deb tanishtirib, keyin *“Good morning, Congressman”* shaklida murojaat qiladi [5]. Dastlab unvon tinglovchiga shaxsning mansubligini bildiradi, keyin vokativ vazifasida bevosita suhbatdoshni ajratadi. Bir xil unvonning identifikatsion va murojaat vazifalari adresat yo‘nalishiga ko‘ra farqlanadi.

Bunda *of Washington state* hududiy mansublikni, *Congressman* rasmiy maqomni bildiradi. Salomlashuvdagi shu unvon esa murojaat shakliga aylanadi. Unvonning takrori ikki nutqiy amalni bog‘laydi: auditoriya uchun tanishtirilgan shaxs keyingi navbatda bevosita suhbatdosh sifatida tanlanadi.

Nyu-Yorkdagi WNYC jamoat radiosining *The Brian Lehrer Show* dasturida (08.07.2025) shu stansiya xodimi Jordan Lauf mehmon sifatida kutib olinadi [6]:

Brian Lehrer: *"[…] Welcome back to the other show on the station. […]"*

Jordan Lauf: *"Brian, so nice to make the journey across the hall."*

Welcome back avvalgi ishtirokni eslatadi; *across the hall* qo‘shni studiyaga o‘tishni "safar" sifatida hazilomuz ifodalaydi. Ismli murojaat kasbiy yaqinlikni bildiradi, navbatlar tartibi esa mezbonning kirishni tashkil etishi va mehmonning javob berishini ko‘rsatadi. Demak, umumiy kasbiy mansublik bilan ayni suhbatdagi vakolat taqsimoti alohida tavsiflanadi.

Murojaat va suhbatni yakunlash munosabati

Buyuk Britaniyaning LBC, tarixiy nomi *London Broadcasting Company*, radiosidagi telefon bahsi (13.09.2022) quyidagi almashinuv bilan tugaydi [7]:

James O'Brien: *"Love to the family Nick."*

Nick: *"Yeah and you."*

Nick vokativi tilakning adresatini belgilaydi. Elliptik javobda oldingi tilak tiklanib, boshlovchiga qaytariladi. Ishtirokchilar xayrlashuvni hamkorlikda bajaradi; bahsdagi fikrga munosabat esa shu yakunlovchi amaldan alohida talqin etiladi. WNYCdagi ismli murojaat yangi suhbatni ochsa, LBCdagi ismli tilak uni yopadi. Shakliy yaqinlik turli kompozitsion o‘rinda farqli nutqiy vazifani yuzaga chiqaradi.

And you birikmasidagi olmosh tilakni boshlovchiga qayta yo‘naltiradi; aytilmagan mazmun oldingi replikadan tiklanadi. *Yeah*ning vazifasi ham xayrlashuv ketma-ketligida aniqlanadi. Natijada umumiy ijobiylikdan suhbatning qaysi amaliga javob berilayotganini ajratishga o‘tiladi.

Navbat almashinuvi va auditoriyaga qaytish

Navbat tahlilida oldingi fikrning tugallanishi va keyingi so‘zlovchining tanlanishi muhimdir [2]. NPR intervyusidagi *"We have about 30 seconds"* jumlasi vaqt chegarasini ochiq bildirib, navbatdagi javobni qisqa yakunga yo‘naltiradi [5]. Miqdor ifodasi shu o‘rinda javob hajmini tartiblaydigan ko‘rsatkichdir.

British Broadcasting Corporation (BBC) Radio 4 kanalining *In Touch: Careers in Broadcasting* dasturida (21.11.2017) Peter White *"One final bit of advice […]"* bilan yakuniy maslahatni so‘raydi. Keyin *"Lucy, thank you very much […]"* shaklida minnatdorchilik bildirib, *"We want to hear from you […]"* orqali auditoriyaga yuzlanadi [8, P. 9]. Ketma-ketlikda yakuniy javob, suhbatning yopilishi va tashqi tinglovchiga murojaat ajraladi.

Final yakunlovchi javobni, *Lucy* muayyan adresatni belgilaydi. Keyingi taklif auditoriya ishtirokiga yo‘l ochadi. Kompozitsion chegara shu birliklarning izchil qo‘llanishi orqali aniqlanadi.

You olmoshining referenti studiyadagi suhbatdoshdan keng auditoriyaga o‘tadi. Adresat almashishi dastur segmentining chegarasini belgilaydi. Tinglovchiga murojaat qilish va unga bevosita so‘z navbati berish esa alohida amallardir. Shuningdek, *yeah*, *mm-hm* kabi qisqa tinglash signallarini gapni bo‘lishdan farqlashda kirish nuqtasi va navbatning kimda qolishi audio orqali tekshiriladi [2; 4].

Natijalarning qiyosiy talqini

Tahlil uch munosabatni aniqlashtirdi: unvon orqali tanishtirish va bevosita murojaat; kasbiy yaqinlik va navbat vakolati; xayrlashuvdagi hamkorlik va mazmuniy kelishuv. NPR hamda BBCda yakuniy javobni tartiblash umumiy vazifadir. WNYC va LBCdagi farq suhbatning ochilishi va yopilishiga tegishli. Tahlilning o‘ziga xos natijasi maqomning lisoniy ifodasi bilan nutqiy huquqning amalda bajarilishini to‘rt mezon orqali bog‘lashdir. Xulosalar tanlangan epizodlarning janri, maqsadi va bosqichi doirasida berildi.

Xulosa

Murojaatning pragmatik vazifasi lisoniy shakl, adresat, navbatdagi o‘rin va javob munosabati birligida ochiladi. Unvon adresatni ajratadi, ismli murojaat suhbatni shaxsiylashtiradi, minnatdorchilik va vaqt formulalari navbat chegaralarini tartiblaydi. Ushbu mezonlar radio intervyularini tahlil qilish hamda efir nutqiga oid mashqlar tuzishda qo‘llanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Goffman E. Footing // Forms of Talk. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1981. – P. 124–159.

2. Sacks H., Schegloff E. A., Jefferson G. A Simplest Systematics for the Organization of Turn-Taking for Conversation // Language. – 1974. – Vol. 50, No. 4. – P. 696–735. DOI: 10.2307/412243.

3. Heritage J., Clayman S. Talk in Action: Interactions, Identities, and Institutions. – Chichester: Wiley-Blackwell, 2010. – 320 p.

4. O’Keeffe A. Investigating Media Discourse. – London; New York: Routledge, 2006. – 192 p.

5. National Public Radio. Rep. Adam Smith fears Trump will use military as his “personal police force” // Morning Edition. – 10.06.2025. URL: https://www.npr.org/transcripts/nx-s1-5428581 (murojaat sanasi: 28.10.2026).

6. WNYC. The Brian Lehrer Show: All Of It's Summer Reading Challenge. – 08.07.2025. URL: https://www.wnycstudios.org/podcasts/bl/articles/all-of-its-summer-reading-challenge (murojaat sanasi: 28.10.2026).

7. LBC. James O'Brien signs off feisty caller with a "love to the family". – 13.09.2022. URL: https://www.lbc.co.uk/article/signs-off-feisty-caller-with-a-love-to-the-family-DWzJms_2/ (murojaat sanasi: 28.10.2026).

8. British Broadcasting Corporation. Radio 4. In Touch: Careers in Broadcasting. – 21.11.2017. – P. 9. URL: https://downloads.bbc.co.uk/radio4/transcripts/it_tx_211117_careers_in_broadcasting.pdf (murojaat sanasi: 28.10.2026).